

*Боротьба Московського Патріархату з УАПЦ у 1944 році.

Стаття опублікована у збірнику «Проблеми історії та історіографії України. Програма і матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 65-річчю перемоги у Великій вітчизняній війні. 22 – 23 квітня 2010 року. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет. – К.: Науковий світ, 2010. – 56 с. – С.47 – 49.

У роки нацистської окупації (1941 – 1944 рр.) в Україні функціонували дві православні конфесії: Автономна Православна Церква (АПЦ) і Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ). Автономна Православна Церква виникла в результаті проведення Собору єпископів 18 серпня 1941 р. у Почаєві. Нова конфесія оголосила про збереження канонічної єдності з Московським Патріархатом. Становлення Української Автокефальної Православної Церкви розпочалось у вересні 1941 р. і завершилось у лютому 1942 р., коли Собор єпископів у Пінську відновив її ієрархію. Ця конфесія зберігала канонічний зв'язок з Константинопольським Патріархатом.

Значною мірою через релігійно-церковне відродження на окупованих землях радянський уряд пішов на зближення з Московським Патріархатом. У вересні-жовтні 1943 р. відбулось юридичне оформлення нової системи взаємодії між атеїстичною радянською державою і Руською Православною Церквою (РПЦ). При РНК СРСР було створено спеціальний орган нагляду за діяльністю РПЦ – Раду в справах РПЦ, яку очолив офіцер НКВС. Затверджувався також інститут уповноважених Ради у справах РПЦ по республіках СРСР і областях, які отримали штат і матеріальні засоби для своєї діяльності. Після звільнення України від нацистських окупантів частина єпископів і майже всі священнослужителі АПЦ швидко перейшли під юрисдикцію Московського Патріархату. Але виникла проблема зі священниками УАПЦ, оскільки ця конфесія канонічно підпорядковувалася Константинопольському патріархатові. Тому одним із головних завдань, які вирішував Московський Патріархат у визволеній від нацистів Україні, була ліквідація залишків УАПЦ (увесь єпископат і частина священників УАПЦ покинули Україну перед приходом Червоної Армії).

3 травня 1944 р. уповноважений Ради у справах РПЦ по Україні П.Ходченко, а також уповноважені по 24 областях України отримали завдання зібрати всю інформацію про УАПЦ і надіслати її до Москви [1, с.4]. Радянський уряд нагромадив великий досвід боротьби з церквою і тому ліквідація залишків УАПЦ не могла викликати яких-небудь труднощів. Але рамки «нової релігійної політики» змушували радянське керівництво застосовувати більш витончені засоби боротьби. Ліквідацію залишків УАПЦ було покладено на Московський Патріархат, який діяв в Україні під пильним контролем Ради у справах РПЦ.

Боротьба із залишками автокефалії була принциповою як з боку РПЦ, так і з боку радянської влади. Для Московського Патріархату важливим було повністю і остаточно відновити свою юрисдикцію в усій Україні. Для радянського режиму УАПЦ представляла загрозу як ще один бастион українського національного руху.

Єпископи Московського Патріархату, які прибули в Україну, відразу заборонили священнослужителям виголошувати в храмах молитву «Боже Великий

Єдиний нам Україну храни». Духовенство отримало наказ вилучати всі партитури і молитвослови, де була ця патріотична молитва. Навіть ікону з Благовіщенської церкви м.Ковеля, на якій було зображено Мазепу, Петлюру, Коновальця негайно зафарбували [2, с.6].

Згодом за стимулювання радянського уряду Московський Патріархат розробив механізм навернення колишніх священиків-автокефалістів у лоно РПЦ. Всі вони були розділені на три групи. До першої групи належали священики УАПЦ, які отримали хіротонію ще до війни. Після ретельного вивчення їх особової справи уповноваженим Ради у справах РПЦ і написання відповідної заяви їх приймали у лоно РПЦ і навіть давали парафії для здійснення пастирських функцій. Другу групу духовенства УАПЦ становили священики, які були рукопокладені після 28 березня 1942 р., тобто після того, як Собор єпископів РПЦ відлучив єпископа Полікарпа (главу УАПЦ) від церкви. Ці священнослужителі приймалися в лоно РПЦ тільки після таїнства покаяння та повторного рукопокладення. Варто зазначити, що Московський Патріархат здійснював рукопокладення тільки тих священиків УАПЦ, які не викликали заперечень з боку уповноважених РПЦ по областях України. Так, тільки єпископ Волинсько-Рівненської єпархії Миколай особисто перерукоположив близько 100 священиків-автокефалістів.

Частина священнослужителів УАПЦ, очевидно зорієнтувавшись в обстановці, побачивши наглядно нові відносини між радянською державою і РПЦ, прийшла до висновку, що не варто чинити опір Московському Патріархатові, бо за це можна зазнати репресій. Інша частина духовенства колишньої УАПЦ з радістю повернулися в лоно РПЦ, оскільки їх перебування в УАПЦ було вимушеним, або нещирим. Це, переважно, були священики, рукопокладення яких відбулось ще до війни єпископами РПЦ. До таких священиків застосовувалось наступне правило. Вони сповідались і каялись у патріаршого ієрея, після чого зверталися із відповідною заявою про приєднання до Московського Патріархату.

Однак залишалась нечисленна група священиків колишньої УАПЦ, які намагалися будь-що зберегти вірність своїй церкві. Наївно сподіваючись лояльності від радянської держави, з огляду на «нову релігійну політику», вони зверталися зі скаргами до органів влади. Наприклад, священик Супрун Максим прибув до уповноваженого Ради у справах РПЦ по Дніпропетровській області і заявив протест з приводу приєднання парафії УАПЦ з села Лоцманська Кам'янка до РПЦ [3, с.57]. Священнослужитель навіть надіслав 2 серпня 1944 року телеграму уповноваженому Ради у справах РПЦ по УРСР П.Ходченкові, в якій вимагав виконання радянського законодавства щодо церковних організацій і збереження УАПЦ. У своїй відповіді П.Ходченко скромно зазначив, що з питання автокефалії священик М.Супрун мусить звертатися до патріаршого екзарха України. Якою могла бути відповідь представника Московського Патріархату на вимогу зберегти парафію УАПЦ неважко здогадатися.

Варто зазначити, що прагнення зберегти автокефальний статус церкви виявляли не тільки зацікавлені священики, але й парафіяни, що було дуже небезпечним у ті часи. Так, уповноважений Ради у справах РПЦ по Київській області повідомляв, про конфлікт, який виник у Переяславі. Тут дві групи віруючих конфліктували за право користування храмом. Одна група віруючих належала РПЦ, друга – залишалася вірною УАПЦ. Від патріаршого екзарха України вірні

УАПЦ отримали наказ об'єднатися з віруючими РПЦ і таким чином ліквідувати конфлікт [4, с.31].

Про вагому кількість священників і віруючих, які зберегли свою відданість УАПЦ, свідчать дані реєстрації православних храмів, яка була проведена в Україні упродовж 1944 року. Реєстрацію проводили уповноважені Ради у справах РПЦ по областях України та місцеві єпископи РПЦ. Для реєстрації релігійна громада зобов'язана була подати заяву на реєстрацію і документи на заключення типового договору на користування спорудою церкви. Незважаючи на те, що більшість автокефалістів як духовенство, так і рядові віруючі розуміли сутність «нової релігійної політики», вони не боялись оголошувати відкрито про свою канонічну єдність з Константинопольським Патріархатом. Уповноваженими Ради у справах РПЦ на початку 1944 р. було зафіксовано 117 парафій в УРСР, які оголосили про свій автокефальний статус [5, с.3]. Невдовзі, всі вони через вищезгаданий механізм були прилучені до РПЦ.

Про динаміку цього процесу свідчить інформація уповноваженого Ради у справах РПЦ по Рівненській області. На 25 липня 1944 р. в області чиновник зафіксував 10 парафій УАПЦ. А вже станом на 1 жовтня 1944 р. з 271 священника, 65 диякона, 191 псаломщика не було жодного, хто б залишався ще в підпорядкуванні УАПЦ [6, с.42].

Те ж саме спостерігалось, наприклад, і у Вороновицькому районі Вінницької області. У 1944 році з 19 православних парафій – 4 оголосили про свою приналежність до УАПЦ. Але вже на початку 1945 року в цьому районі не залишилося жодної парафії автокефалістської орієнтації [7, с.12].

Понад 400 парафій, які підпорядковувались УАПЦ в межах Харківської і Полтавської областей, після загибелі під час допитів у НКВС свого єпархіального єпископа митрополита Феофіла Булдовського, негайно перейшли під юрисдикцію Московського патріархату [8, с.94].

Найбільш послідовних і непримиримих автокефалістів органи НКВС піддавали репресіям. 20 серпня 1944 року був заарештований священник УАПЦ з с. Іванівка Дніпропетровської області. Арешт відбувся після низки доносів на священника, які отримав уповноважений Ради у справах РПЦ по Дніпропетровській області. Не допомогло звернення парафіян до державних органів з проханням про звільнення свого пастиря. На початку вересня 1944 р. були заарештовані священнослужителі УАПЦ у Дніпропетровській області Супрун, Дейнека і Зоря, які представляли колишнє єпархіальне управління УАПЦ у цьому регіоні [9, с.57].

Отож, застосовуючи різні методи у боротьбі із залишками УАПЦ, Московський Патріархат під контролем Ради у справах РПЦ упродовж кількох місяців після визволення від нацистських окупантів поширив свою юрисдикцію на всю Україну.

Джерела та література

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф.4648. – Оп.1. – Спр.4.
2. Державний архів Рівненської області (ДАРО). – Ф.204. – Оп.11. – Спр.11.
3. ЦДАВО України. – Ф.4648. – Оп.3. – Спр.4.
4. ЦДАВО України. – Ф.4648. – Оп.1. – Спр.4.
5. ЦДАВО України. – Ф.4648. – Оп.1. – Спр.2.

6. ДАРО. – Ф.204. – Оп.11. – Спр.1.
7. Державний архів Вінницької області. – Ф.4597. – Оп.1. – Спр.19.
8. Пащенко В.О. Православ'я в новітній історії України / В.О. Пащенко. – Полтава, 1997. – 356 с.
9. ЦДАВО України. – Ф.4648. – Оп.3. – Спр.5.